

Кобилянська В. О.,
викладач кафедри української та іноземних мов
Уманського національного університету садівництва
E-mail: u-mov-a@ukr.net

ОСОБОВО-ЧИСЛОВА ПАРАДИГМА ЗВОРОТНИХ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано семантико-морфологічні особливості різних видів зворотних дієслів, що впливають на повноту їх особово-числової парадигми. Доведено, що зміна відношення дії до суб'єкта і об'єкта внаслідок додавання постфікса *-ся* призводить до нездатності деяких видів зворотних дієслів сполучатися із суб'єктом-істотою, обмежуючи їхнє функціонування у певних граматичних формах. Метафоричне вживання знімає ці обмеження і допомагає відновити форми, невластиві дієслову у прямому значенні.

Ключові слова: зворотні дієслова, особово-числова парадигма, неповна парадигма, суб'єкт дії, особа, перехідне / неперехідне дієслово.

Проблемі дієслівної парадигматики приділено достатньо уваги у лінгвістичних працях та теоретичних курсах, оскільки дієслово є центральною з точки зору синтаксису і найскладнішою з точки зору граматики частиною мови. Парадигма дієслова була предметом спеціального розгляду багатьох українських мовознавців: С. Л. Авдєєвої, Н. А. Баракатової, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, М. П. Кочергана, В. М. Русанівського, М. Я. Плющ, Л. Г. Погиби, М. Г. Сердюк, П. І. Сигеди, С. О. Соколової та ін.

Слід зазначити, що їхні погляди на обсяг вихідної дієслівної парадигми є досить суперечливими. Традиційно до неї зараховують п'ять дієслівних утворень – дієвідмінюване дієслово, дієприкметник, дієприслівник, інфінітив і предикативні форми на *-но*, *-то* [2, с. 163; 6, с. 338; 8, с. 218]. Прибічники такого підходу П. І. Сигеда та М. Г. Середюк вважають, що повна парадигма дієслів недоконаного виду становить 56 словоформ, об'єднуючи підпарадигми теперішнього, минулого часу, аналітичну та синтетичну форми майбутнього часу, наказового, умовного способу, дієприкметника та дієприслівника, а парадигма дієслів доконаного виду включає 43 граматичні форми і складається з підпарадигм минулого, майбутнього часу, наказового, умовного способу і форм чоловічого, жіночого, середнього роду та множини дієприкметника, причому форма інфінітива не входить до жодної підпарадигми [11, с. 25].

На противагу цьому І. Р. Вихованець як прибічник функціонального підходу стверджує, що «семантико-граматичну природу дієслова як частини мови відбиває його функціонування тільки в позиції присудка або головного члена односкладних речень, співвідносного із присудком», відповідно, дієприкметник, дієприслівник та інфінітив, виходячи за межі цих позицій, стають недієслівними частинами мови і «функціонують із формально-синтаксичного або морфологічного погляду як прикметник, прислівник або іменник» [4, с. 87]. Автори «Теоретичної морфології української мови» І. Р. Вихованець та К. Г. Городенська послідовно доводять, що «у повному наборі семантичні, морфологічні та синтаксичні ознаки дієслова виявляють тільки дієвідмінювані форми, що дає підстави вважати їх типовими, основними дієслівними лексемами» [3, с. 222], до яких за семантикою та синтаксичним вживанням прилягають інфінітив та предикативні форми на *-но*, *-то*. Дієприкметник та дієприслівник вони класифікують як віддієслівний прикметник та віддієслівний прислівник, відповідно описуючи особливості їх функціонування у розділах «Прикметник» [4, с. 146–150] та «Прислівник» [3, с. 320–323], а інфінітив пропонують розглядати «як специфічну міжчастиномовну форму, позбавлену чітких морфологічних характеристик і використовувану двома центральними частинами мови – дієсловом та іменником» [3, с. 118–120].

Характеризуючи парадигму дієвідмінюваного дієслова як основної форми дієслова, В. М. Русанівський зазначає, що «особово-числова парадигма як єдине ціле є інваріантом трьох окремих, структурно і функціонально відмінних особово-числових парадигм: теперішньо-майбутнього часу, минулого часу і наказового способу. Перша парадигма є морфологічною, друга – синтаксичною, третя – морфологічно-синтаксичною» [10, с. 240].

Незважаючи на те, що категорії особи і числа не належать до власне дієслівних, вони є важливим елементом синтаксичної категорії предикативності поряд із власне дієслівними категоріями часу і способу, які виражаються в особових формах.

Особовість як організуючу ознаку предикативності виділяв з-поміж інших дієслівних категорій І. К. Білодід, оскільки саме завдяки їй можна встановити, кому належить виражена в часі та способі ознака: мовцеві, його безпосередньому співрозмовникові чи особі (або предмету), що не бере участі в розмові. У широкому розумінні вона є синтаксичною категорією [13, с. 353–354]. Граматичні категорії особи і числа тісно пов'язані із семантичними групами дієслів. Семантика і морфологічна структура накладають обмеження на сполучуваність дієслова з певними родовими, особовими і часовими формами, позбавляючи його тих форм, що вступають у протиріччя з його семантикою.

Дієслова, що можуть поєднуватися з іменниками на позначення назв осіб, мають повну особову парадигму; дієслова ж, які поєднуються лише з назвами істот та предметів і виражають дію, виконавцем якої не може бути ні мовець, ні адресат, становлять групу дієслів з неповною особовою парадигмою і мають лише форму третьої особи однини і множини. І. Р. Вихованець та К. Г. Городенська поділяють дієслова з неповною особовою парадигмою на такі групи: 1) дієслова, що вживаються тільки у третій особі однини та множини; 2) дієслова, що виступають лише в особових формах множини; 3) дієслова, що мають тільки третю особу однини; 4) дієслова, що виражають лише значення третьої особи множини [3, с. 267].

Близько 90 % всіх дієслів з неповною особовою парадигмою становлять дієслова з афіксом *-ся* [14, с. 70], проте комплексного аналізу саме цієї групи дієслів досі немає. Здебільшого зворотні дієслова (далі ЗД) наводять поміж іншими, незворотними (далі НД), як приклад різних семантичних груп, що не мають тих чи інших форм [3, с. 265–267; 9, с. 81–83]. На думку А. П. Баракатової, «немає сенсу розглядати такі дієслова окремо, бо їх парадигма практично повністю накладається на парадигму незворотних дієслів» [1, с. 61–62]. Справді, наявність постфікса майже не впливає на систему особових флексій, оскільки всі особові форми теоретично можуть бути утворені, хоча й не вживаються в мовленні, що зумовлено їхніми семантико-морфологічними особливостями. Про це свідчить наведення у словниках закінчень 1-ї і 2-ї особи дієслів, які логічно і практично можуть виступати тільки у 3-й особі (маємо на увазі не безособові дієслова, а особові, такі як *випливатися*, *розмежовуватися* [5]).

Актуальність обраної теми зумовлена недостатнім висвітленням проблеми функціонування та парадигматичних особливостей зворотних дієслів, а також важливістю такого дослідження для вивчення міжрівневих зв'язків граматики і лексики.

Метою нашої роботи є аналіз особово-числових парадигм дієслів на *-ся*, причин наявності у них пустих клітин та виявлення потенцій до їх заповнення.

Обмеження сполучувальних можливостей дієслова здебільшого має семантичний характер. Показовою у цьому плані є зміна значення перехідних дієслів унаслідок додавання постфікса *-ся*, яка часто призводить до зміни морфологічних та синтаксичних можливостей ЗД, роблячи його несумісним з поняттям про суб'єкт-людину. До низки таких дієслів словник подає примітки: «про рідину», «про птахів», «про звуки», чітко окреслюючи коло суб'єктів, з якими вони можуть поєднуватися. Наприклад, якщо перехідне дієслово *варити* не має обмежень щодо реалізації суб'єкта дії, то в утвореного від нього ЗД *варитися* коло потенційно можливих суб'єктів значно звужується: «кипіти, кип'ятитися, набуваючи нових якостей (про рідину і те, що в ній знаходиться); // набувати готовності за допомогою вогню (про обід, вечерю і т. ін.); // розтопившись, кип'ятитися, набувати

певних властивостей (про смолу, сталь, скло, мило і т. ін.)» [12], внаслідок чого його особова парадигма представлена лише третьою особою однини і множини.

Основним чинником впливу є зміна відношення дії до суб'єкта і об'єкта у порівнянні із твірним перехідним НД. На основі співвідношення між семантичними ролями учасників ситуації всі зворотні дієслова, утворені від перехідних, поділяють на суб'єктні та об'єктні. Вперше такий поділ здійснила Н. О. Янко-Триницька, об'єднавши у першу групу ті, суб'єктом дії яких залишається суб'єкт дії незворотного дієслова: *вчитель стримує себе – вчитель стримується; друзі вітають один одного – друзі вітаються*; а у другу – ті, суб'єктом дії яких стає об'єкт дії НД, позбавляючи їх здатності сполучатися з підметом-істотою: *я читаю книгу легко – книга легко читається* [15, с. 79–80].

До першої групи належать власне зворотні, взаємно-зворотні та непрямо-зворотні дієслова, суб'єктом дії яких була і залишається особа, що свідомо діє (*дівчина причісується, брат будується, діти сваряться*), оскільки лише особа може виконувати певні дії щодо себе. Вони зберігають за собою повну особово-числову парадигму, більше того, набувають паралельних особових форм (тут і далі словозміну наведено за «Граматичним словником української мови» [5]):

Інфіні- тив	Власне зворотні		Непрямо-зворотні		Взаємно-зворотні	
	<i>одягатися</i>		<i>будуватися</i>		<i>сваритися</i>	
	Одн.	Мн.	Одн.	Мн.	Одн.	Мн.
Наказовий спосіб	1 ос.		одягаймося, одягаймося		будуймося, будуймося	сварімося, сварімося, сварімся
	2 ос.	одягайся, одягайся	одягайтеся, одягайтеся	будуйся, будуйся	будуйтеся, будуйтеся	сварися, сварися
Майбутній час	1 ос.	одягатимуся, одягатимусь	одягатимемося, одягатимемося, одягатимемся	будуватимуся, будуватимусь	будуватимемося, будуватимемося, будуватимемся	сваритимуся, сваритимусь
	2 ос.	одягатимешся	одягатиметесь, одягатиметесь	будуватимешся	будуватиметесь, будуватиметесь	сваритимешся
	3 ос.	одягатиметься	одягатимуться	будуватиметься	будуватимуться	сваритиметься
Теперішній час	1 ос.	одягаюся, одягаюся	одягаємося, одягаємося, одягаємся	будуюся, будуюся	будуємося, будуємося, будуємося	сварюся, сварюся
	2 ос.	одягаєшся	одягаєтесь, одягаєтесь	будуєшся	будуєтесь, будуєтесь	сваришся
	3 ос.	одягається	одягаються	будується	будуються	свариться
Минулий час	чол. р.	одягався, одягався		будувався, будувався		сварився, сварився
	жін. р.	одягалася, одягалася	одягалися, одягалися	будувалася, будувалася	будувалися, будувалися	сварилася, сварилася
	сер. р.	одягалось, одягалось		будувалось, будувалось		сварилось, сварилось

Частина взаємно-зворотних дієслів зі значенням колективної дії вживається лише у трьох особових формах множини (*купчитися, юрмитися, гуртуватися*) та у третій особі однини у поєднанні з іменниками, які виражають збірність [4, с. 267]: *клас гуртується, народ юрмиться*.

На відміну від перерахованих видів суб'єктних дієслів, активно-безоб'єктні ЗД, що теж належать до цієї групи, часто позначають дію, виконувану не-особою або й неістотою: *лес кусається, терен колется, курка гребеться, оси жаляться*. Ю. П. Князев зауважує, що вони втрачають деякі ознаки агентивності: не маючи власної волі, вони є лише «джерелом енергії» [7, с. 266]. У прямому значенні більшість активно-безоб'єктних ЗД позначає дії, характерні для світу живої природи (найчастіше йдеться про агресивну або захисну реакцію тварин чи рослин), а тому, за винятком невеликої кількості ЗД, що характеризують агресивну поведінку людини (*щипатися, штовхатися*,

бризкатися, матюкатися, лягтися), не можуть мати форм 1-ї та 2-ї особи. Проте, сполучаючись із суб'єктом-особою у переносному значенні, деякі з них заповнюють порожні клітини своєї особової парадигми: *Підходьте ближче, я не кусаюсь*.

Інфінітив	Активно-безоб'єктні				
	жалитися			кусатися	
Наказовий спосіб		Одн.	Мн.	Одн.	Мн.
	1 ос.				кусаймося, кусайтесь
	2 ос.			кусайся, кусайсь	кусайтесь, кусайтесь
Майбутній час	1 ос.			кусатимуся, кусатимусь	кусатемося, кусатимемось, кусатимемся
	2 ос.			кусатимешся	кусатиметесь, кусатиметесь
	3 ос.	жалитиметься	жалитимуться	кусатиметься	кусатимуться
Теперішній час	1 ос.			кусаюся, кусаюсь	кусаємося, кусаємось, кусаємся
	2 ос.			кусаєшся	кусаєтесь, кусаєтесь
	3 ос.	жалиться	жаляться	кусається	кусаються
Минулий час	ч. р.	жалився, жаливсь	жалилися, жалились	кусався, кусавсь	кусалися, кусались
	ж. р.	жалилася, жалилась		кусалася, кусалась	
	с. р.	жалилося, жалилось		кусалося, кусалось	

Як бачимо, більшість суб'єктних ЗД зберігають усі форми словозміни, характерні для твірних незворотних дієслів. Зовсім іншого впливу зазнає особова парадигма об'єктних ЗД, формальним діячем яких стає об'єкт дії перехідного НД – неагентивний (або не повністю агентивний) суб'єкт (як правило, неістота або істота – назва тварини), не наділений можливістю свідомо і самостійно діяти (*вчитель продовжує урок – урок продовжується; я печу пиріг – пиріг печеться*). Внаслідок усунення агентивного компонента вони набувають значення зміни стану предмета і описують ситуації, що виникають спонтанно, неумисно, мимовільно (*стрічка розв'язалася, олівець зламався, сіль розсипалася, вода летиться*), процеси, що відбуваються у живій та неживій природі (*вода випаровується, земля прогрілася, листя розпустилося, дощ посилюється, їжа перетравлюється*) або процеси, які людина лише ініціює, а далі вони відбуваються самі по собі, зокрема і за допомогою техніки (*страва вариться, посуд миється у посудомийній машині, ліфт піднімається, поїзд зупиняється*). Часто такі ЗД містять додатковий модальний компонент зі значенням можливості / неможливості здійснення дії (*дробі спрощуються = можна спростити; слово пишеться з великої букви = слід писати; шафа не відкривається = неможливо відкрити; тканина деформується = може деформуватися*).

Вказуючи на різний ступінь пасивності суб'єкта дії, навіть якщо у ролі підмета виступає назва механізму чи електронного приладу, дія якого є автоматичною і мислиться як більш-менш самостійна (*програма завантажується*), об'єктні ЗД мають обмежені можливості в утворенні та вживанні форм. Вони можуть виступати здебільшого у 3-й особі однини і множини, проте ці обмеження теж рідко бувають абсолютними і зникають при метафоризації: *тканина мнеться – я мнуся у дверях*.

Винятком у цій групі є загально-зворотні дієслова типу *тривожитися, веселитися, сердитися, дивуватися, ображатися* та ін., які об'єднує значення зміни внутрішнього стану суб'єкта. Співвідносні з ними перехідні дієслова *тривожити, веселити, сердити, дивувати, ображати* означають «впливати на когось з метою створення почуття чи переживання», допускаючи наявність лише об'єкта-істоти, який при зворотних дієсловах трансформується в суб'єкт-істоту. Додавання

афікса *-ся* призводить до зміщення синтаксичних ролей: *темрява лякає дитину* – *дитина лякається темряви*; *проблема тривожить мене* – *я тривожусь через проблему*. Така зміна стану теж є реакцією на зовнішній вплив, проте дієслова цієї групи не є пасивними, оскільки їхнє лексичне значення категорично відрізняється від пасивного, а суб'єкт дії завжди має активний характер. Отже, у ролі підмета при них, як правило, виступає особа (людина) і лише у деяких випадках можливий підмет-назва іншої істоти, що забезпечує вживання таких ЗД в усіх особових формах однини і множини.

Іфінгтив	Пасивно-якісні <i>деформуватися</i>			Загально-зворотні <i>веселитися</i>	
		Одн.	Мн.	Одн.	Мн.
Наказовий спосіб	1 ос.				веселімося, веселімось, веселімся
	2 ос.			веселися, веселись	веселіться
Майбутній час	1 ос.			веселитимуся, веселитимусь	веселітимемося, веселітимемось, веселітимемся
	2 ос.			веселитимешся	веселітиметесь, веселітиметесь
	3 ос.	деформуватиметься	деформуватимуться	веселітиметься	веселітимуться
Теперішній час	1 ос.			веселіюся, веселіюсь	веселімося, веселімось, веселімся
	2 ос.			веселішся	веселітєся, веселітєсь
	3 ос.	деформується	деформуються	веселіться	веселіяться
Минулий час	ч. р.	деформува́вся, деформува́всь	деформува́лися, деформува́лись	веселі́вся, веселі́всь	веселі́лися, веселі́лись
	ж. р.	деформува́лася, деформува́лась		веселі́лася, веселі́лась	
	с. р.	деформува́лося, деформува́лось		веселі́лося, веселі́лось	

Більшість ЗД, утворених від неперехідних дієслів, втрачають особовий характер і вживаються безособово. Вони передбачають наявність об'єкта у давальному відмінку, що позначає носія стану (*мені не спиться; йому важко живеться; дитині не сидиться*), проте його може й не бути, якщо він мислиться узагальнено (*тут легко дихається*). Очевидно, що єдино можлива форма вживання для таких дієслів – форма 3-ї особи однини.

Віднеперехідні ЗД, що не втратили особового характеру, не становлять семантичної єдності. Найбільш цілісною є група ЗД, утворених від відад'єктивних НД (*білітися, сірітися, чорнітися*) зі спільним значенням «нечітко виділятися певним кольором» на позначення стану неживих предметів, що обмежує їх парадигму 3-ю особою однини і множини (*ліс чорніється, хати біліються*).

Здатність решти віднеперехідних ЗД (*торгуватися, відмовлятися, плюватися, грозитися, мчатися, іскритися, світитися, димітися, гратися*) позначати дію особи (мовця чи адресата), як правило, залежить від аналогічних можливостей твірного НД, оскільки додавання постфікса до неперехідних дієслів не впливає на зміну синтаксичних ролей учасників ситуації, хоча і змінює значення дієслова. Відповідно, їх особова парадигма накладається на парадигму твірних НД і залежить від її повноти.

Основним фактором, що сприяє розширенню значення дієслова і зняттю морфологічних обмежень, є метафоричне вживання. Значна частина дієслів, що передають дії неістот чи тварин, може використовуватися на позначення дій людини. Наприклад, дієслово *пінитися*, що у прямому значенні означає «утворювати або виділяти піну; вкриватися піною» [12] – *Вирувала, пінилась*

весняна вода (Анатолій Шиян), у переносному значенні означає «дуже сердитися; кричати з піною біля рота» – *Я був такий сердитий на цей пустир, аж пінився* (Любка Дереш). Неповнота особової парадигми, викликана лексичними причинами, як правило, супроводжується й обмеженням парадигми способу: від цих дієслів не утворюється наказовий спосіб, хоча за умови персоніфікації вживання таких форм можливе, наприклад, у поезії: *Сійся, родися, зелено розвийся, наливайся сонцем, золоте зерно. Жито, пшениця та всяка пашиця нехай колоситься людям на добро* (3 пісні).

Отже, на обмеження парадигми ЗД можуть впливати семантичні та морфологічні чинники. Зміна значення дієслова внаслідок додавання постфікса *-ся*, особливо при трансформації об'єкта неістоти чи не-особи у суб'єкт, часто не дозволяє зворотним дієсловам функціонувати у низці морфологічних форм, що призводить до неповноти їхньої особово-числової парадигми. Найбільш чутливими до цього впливу є форми 1-ї і 2-ї особи та наказового способу. Вживання у переносному значенні знімає ці обмеження і допомагає відновити форми, невластиві їм у прямому значенні. У неантропонімічних дієслів метафоричне вживання сприяє розвитку багатозначності і призводить до появи двох парадигматичних схем, одна з яких реалізується не повністю, а друга – повністю. У новому значенні дієслова використовуються досить широко і зафіксовані у словниках.

Перелік умовних скорочень

ЗД – зворотні дієслова

НД – незворотні дієслова

Список використаної літератури

1. Баракатова Н. А. Парадигма дієслова в сучасній українській мові. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / Н. А. Баракатова. – Дніпропетровськ, 1999. – 183 с.
2. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія: підручник / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К.: Либідь, 1993. – 336 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська [за ред. І. Р. Вихованця]. – К.: Пульсари, 2004. – 400 с.
4. Вихованець І. Р. Частина мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
5. Електронний граматичний словник української літературної мови (словозміна) / за друкованим виданням: Критська В. І. Граматичний словник української літературної мови. Словозміна / В. І. Критська, Т. І. Недозим, Л. Ворлова та ін.; відп. ред. Н. Ф. Клименко. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2011. – 760 с. – Режим доступу: <http://icorp.ulif.org.ua/dictua/>
6. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К.: Вища школа, 1965. – 424 с.
7. Князев Ю. П. Грамматическая семантика: русский язык в типологической перспективе / Ю. П. Князев. – М.: Языки славянских культур, 2007. – 702 с.
8. Плющ М. Я. Граматика української мови: у 2 ч. – Ч. 1 Морфеміка. Словотвір. Морфологія: підручник / М. Я. Плющ. – К.: Вища школа, 2010. – 328 с.
9. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ / В. М. Русанівський. – К.: Радянська школа, 1977. – 111 с.
10. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1971. – 315 с.
11. Сигеда П. І. Морфологічна парадигматика і дієслівна парадигматика в сучасній українській літературній мові / П. І. Сигеда, М. Г. Сердюк // Мовознавство. – 1992. – № 3. – С. 23–27.
12. Словник української мови: в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970–1980) [Електронний ресурс]. – Он-лайн версія: <http://sum.in.ua/>
13. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1969. – 583 с.
14. Тарланов З. К. Глаголы с неполной личной парадигмой в русском языке / З. К. Тарланов // Вопросы языкознания. – М., 1979. – № 1. – С. 63–73.
15. Янко-Триницкая Н. А. Возвратные глаголы в современном русском языке / Н. А. Янко-Триницкая. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – 247 с.

Кобылянская В. А. Лично-числовая парадигма возвратных глаголов в современном украинском языке

Аннотация

В статье проанализированы семантико-морфологические особенности различных видов возвратных глаголов, влияющие на полноту их личной парадигмы. Доказано, что изменение отношения действия к субъекту и объекту в результате добавления постфикса -ся приводит к неспособности некоторых видов возвратных глаголов сочетаться с субъектом-лицом, ограничивая их функционирование в определенных грамматических формах. Метафорическое употребление снимает эти ограничения и помогает восстановить формы, несвойственные глаголу в прямом смысле.

Ключевые слова: возвратные глаголы, личная парадигма, неполная парадигма, субъект действия, лицо, переходный / непереходный глагол.

Kobylianska V. O. The person/number paradigm of reflexive verbs in the modern Ukrainian language

Summary

The aim of the article is the analysis of the person/number paradigm of different kinds of reflexive verbs and identifying the reasons of its incompleteness.

The object of the study is the conjugation of reflexive verbs.

Most verbs that describe human activity can be used in all personal forms and have a complete person paradigm, while those, that describe actions or states of animals or inanimate subjects, are ordinarily nonsensical in the first or second person. They usually appear only in the 3rd person singular and plural and are known as defective verbs. Reflexive verbs, due to their semantic and morphological characteristics, account for almost 90% of all defective verbs in the Ukrainian language. Reflexive postfix -ся, being added to transitive verbs, changes their meaning and morphological and syntactic characteristics.

The semantic and morphological features of different types of reflexive verbs affecting the completeness of their conjugation are analyzed in the article. Transitive verbs form reflexives, used in the third person only, if a semantic patient takes the syntactic role of the subject or reflective verbs in their new meaning describe the processes that humans cannot generally undergo. Intransitive verbs form impersonal reflexives with omitted grammatical subject and have only the 3rd person singular.

However in most cases this is a semantic constraint rather than a syntactic one, so the first and the second person forms of these verbs can be used in metaphor and poetry.

Keywords: reflexive verb, defective verb, person/number paradigm, incomplete conjugation, subject, person, transitive / intransitive verb.

УДК 113/119

Коваль Т. П.,
старший викладач кафедри української філології
Хмельницького національного університету

ПОЛІФОНІЗМ ФІЛОСОФІЇ КОСМІЗМУ

У статті висвітлено проблему поліфонізму філософії космізму. Зазначено, що філософія космізму як поліфонічне явище складається з гуманітарної, природознавчої, езотеричної сфер. Обґрунтовано причини появи космізму у філософській думці на межі епох (XIX–XX ст.). Акцент уваги зміщено на рисах та принципах філософії космізму як цілісного соціокультурного феномену, вказано на його значення для новаторського розв'язання проблеми «безсмертя» людства.

Ключові слова: Всесвіт, планета Земля, людина, безсмертя, космізм, філософія космізму, поліфонізм філософії космізму.

Філософські ідеї космізму Г. Сковороди є підґрунтям для філософії космізму кінця XIX – початку XX ст. як більш довершеного і систематично викладеного світорозуміння. Зміна класичного